

Грем Грін

Кінець роману

Присвячується К.¹

*У серці людини є місця,
які ще не існують,
і страждання входить у них,
щоб вони могли існувати.*

Леон Блуа

Частина перша

Розділ 1

Повість не має ні початку, ні кінця, й оповідач доволіно вибирає мить у прожитому, що з неї можна дивитися назад чи вперед. Кажу «оповідач доволіно вибирає» з необґрунтованою пихою письменника, якого хвалили за технічну вправність, якщо його взагалі відзначали всерйоз. Та чи справді я вибрав зі своєї волі темний мокрий січневий вечір

---

¹ Кетрін Волстон (у дівочтві Кромптон), прообраз Сарі, героїні цієї книжки. (Тут і далі прим. перекл.)

1946 року в лондонському парку Коммон² і постать Генрі Майлза, похилену під водоспадами зливи, а чи ці образи вибрали мене? За правилами мого ремесла, було б і доцільно, і правильно почати саме з цього місця, та якби я тоді вірив у Бога, то повірив би і в руку, що смикнула мене за лікоть, і в підказку: «Заговори з ним, він тебе ще не побачив».

А чого б то мені з ним говорити? Якщо «ненависть» — не занадто вже міцне слово для кожної людської істоти, то я носився з таким почуттям до Генрі та його жінки Сари. Мабуть, після подій цього вечора він теж зненавидів мене. Цілком певно, Майлз бував лютий на свою дружину й на того іншого, у якого ми тоді, на наше щастя, не вірили. Тож ця оповідь скоріше про ненависть, ніж про кохання, і якщо я скажу щось добре про це подружжя, то мені можна повірити. Пишу наперекір своїй упередженості, бо гордість професіонала спонукує мене віддавати перевагу майже правді перед майже ненавистю.

Дивно, що такого вечора Генрі вибрався надвір. Він любив вигóду, та й, зрештою, вдома в нього була Сара (принаймні я так вважав). Я сприймаю комфорт як невчасний і недоречний спогад: самотня людина воліє дискомфорт. Мені

---

² Ідеться про парк Клапам-Коммон.

було занадто вигідно навіть у своїй кімнатці — водночас спальні та вітальні, захаращеній рештками чужих меблів, яку я винаймав на краю гіршої, південної частини Коммону. Ото я й подумав, чи не варто вийти на прогулянку під дощем і десь випити чарку. Квартирант на третьому поверсі приймав гостей, маленький передпокій був повен капелюхів та плащів, і я помилково взяв чужу парасольку, а відтак зачинив за собою двері з вітражем і обережно зійшов додолу сходами, ушкодженими 1944 року вибухом і досі не полагодженими. Була причина запам'ятати, що під час цього бомбардування міцне бридке вікторіанське скло витримало удар, як витримали б і наші діди.

Вийшовши в місто, я зразу ж відчув, що парасолька чужа. У ній була дірка, і вода затікала за комір мого макінтоша. Тут я побачив Генрі. Мені легко вдалося б уникнути зустрічі: він не мав парасольки й майже осліп від дощу, це було видно у світлі ліхтаря. Чорні безлисті дерева не могли вберегти від зливи; вони стояли, як потрощені водогінні труби. Вода стікала струменями з крис його цупкого темного капелюха на чорне чиновницьке пальто. Узяти й проминути Майлза — він би мене не помітив. Для певності можна було б зійти на крок-два з тротуару. Але я таки озвався:

— Генрі, я насилу тебе впізнав.

Його очі зблисли так, наче ми віддавна щирі друзі.

— О, це ж Бендрікс, — сердечно відповів Майлз, хоча будь-хто розсудив би, що це він має ненавидіти мене, а не навпаки.

— Що ти тут робиш у таку негоду? — спитав я. Є люди, яких нам нестримно кортить подразнити. Передусім таких, що наділені не властивими нам чеснотами.

— Ет, захотілося трохи подихати свіжим повітрям, — ухильно мовив він, вчасно встигнувши притримати капелюха, якого мало не зірвав із голови й не поніс на північ раптовий шквал.

— Як там Сара? — поцікавився я, бо було б дивно, якби не зробив цього. Ніщо не потішило б мене більше, ніж новина, що ця жінка нещасна, хвора й умирає. Тоді я гадав, що мені полегшає від її страждання, що смерть Сари визволить мене. Інакше я й не міг гадати, опинившись у такому ганебному становищі. Мені здавалося, що якби вона померла, то я зміг би навіть полюбити бідолашного дурника Генрі.

— Цього вечора вона кудись подалася, — відказав Майлз і цими словами знову розбудив чортика в моїй голові. Пригадалися ті дні, коли він так само відказував іншим цікавим людям, а тимчасом тільки я знав, куди поділася Сара.

— Може, хильнемо? — спитав я, і Генрі, на подив, рушив разом зі мною. Раніше ми випивали тільки в нього вдома.

— Давненько ти в нас не бував, Бендріксе, — сказав він. Чомусь я належу до людей, яких усі знають тільки на прізвище. Якби йшлося лише про звичку моїх приятелів звертатися не по імені, то мене можна було б взагалі не хрестити, та ще й таким претензійним іменем — Моріс, яке мені дали вельми освічені батьки.

— Давно.

— Мабуть, більш як рік тому.

— Восстаннє це було в червні сорок четвертого.

— Ого, скільки часу збігло.

«Дурню, — подумав я, — і тебе не дивує, що я не гостював аж півтора року».

Між нашими житлами — менш ніж п'ятсот ярдів рівного моріжка. Невже Генрі ні разу не спитав: «Саро, як поживає Бендрікс? Може б, нам запросити Бендрікса в гості?» Невже її відповіді не видавалися йому... дивними, ухильними, підозрілими? Я зник їм із очей, немовби камінь у ставку. Либонь, брижі на воді непокоїли Сару якийсь тиждень чи місяць, а Генрі нічого не бачив у своїх шорах. Я ненавидів ці шори ще тоді, коли користав із них і знав, що й інші чоловіки теж можуть користати.

— Може, Сара пішла в кіно? — поцікавився я.

— Ні, туди вона майже ніколи не ходить.

— Колись ходила.

Бар «Герб Понтефракта» був ще прикрашений різдвяними паперовими дзвіночками та серпантинном — рожевими й помаранчевими рештками комерційної гулянки. Молода господиня, спершись пишними грудьми на шинквас, презирливо споглядала клієнтів.

— Гарно тут, — зауважив Генрі, хоча вважав інакше, сором'язливо й заклопотано розглядаючись, де б повісити капелюха. Скидалося, що найближчий духом до цього бару заклад, у якому бував Майлз, — це ресторан-котлетна на Нортамберленд-авеню, де він споживав ленч із колегами з міністерства.

— Що замовиш?

— Я б не проти віскі.

— Я теж. Але доведеться задовольнитися ромом.

Ми сиділи за столиком і крутили в руках скляночки. Мені, як завжди, майже нічого було сказати Майлзові. Навряд чи я завдав би собі клопоту познайомитися з ним і Сарою, якби 1939 року не почав писати роман, головним героєм якого був високопоставлений чиновник. Одного разу, дискутуючи з Волтером Безантом, Генрі Джеймс сказав, що молодій, доволі талановитій жінці

досить пройтися під вікнами гвардійської гарнізонної їдальні й заглянути туди, щоб написати роман про військову бригаду. Натомість я гадаю, що на певній стадії роботи над книжкою ця письменниця вважала б за потрібне переспатися з гвардійцем — хоча б для того, щоб з'ясувати подробиці. Я не те що пішов з Генрі до ліжка, але владнав майже таку саму корисну справу — першого ж вечора повів Сару до ресторану, твердо й холодно постановивши розвідати, про що думає чиновникова дружина. Вона не знала, що в мене на меті. Очевидно, гадала, що я щиро цікавлюся її подружнім життям. Мабуть, звідти й взялася її симпатія до мене. Я розпитував, коли Генрі снідає і як їздить на службу — у метро, автобусі чи на таксі; чи приносить додому роботу, чи є в нього портфель із королівським гербом. Наша приязнь розквітала в промінні мого зацікавлення. Сара була дуже рада, що хтось сприймає всерйоз її чоловіка. Генрі був значний і поважний, як ото слон завдяки розмірам свого стійла. Є різновиди поважності, безнадійно приречені на несерйозне ставлення до них. Він обіймав важливу посаду заступника секретаря в міністерстві пенсій, а згодом — у міністерстві внутрішньої безпеки. «Внутрішня безпека» — я насміхався з цих слів у миті, коли ненавидів цю жінку так, що хапався за будь-що, аби тільки заподіяти їй біль... Настав час, коли я навмисно

сказав їй, що Генрі потрібен мені тільки як прообраз смішного, комічного персонажа в книжці. Саме тоді Сарі почав не подобатися мій роман. Вона була напрочуд віддана чоловікові — цього не заперечиш; і в лиху годину, коли мене путав біс, я сердився навіть на невинного Генрі й придумував дуже вже бридкі епізоди, які нізащо не втулиш у текст...

Одного разу Сара провела в мене всю ніч (я нетерпляче чекав цього, як письменник чекає останнього слова в книжці), і моє випадкове слово зіпсувало настрій того, що цілими годинами видавалось ідеальним коханням. Близько другої ночі я, ображений, заснув, о третій прокинувся й розбудив Сару, поклавши їй руку на плече. Напевно, я хотів усе залагодити, аж тут моя жертва повернула до мене обличчя, заспане й вродливе, повне довіри. Вона забула сварку, і навіть у цьому я знайшов причину сердитися. Які ж збочені ми, люди, а ще кажуть, що нас створив Всевишній! Мені важко уявити Бога, не простого, як математичне рівняння, і не прозорого, як повітря. «Оце лежу й обмірковую п'ятий розділ, — озвався я. — Чи жує Генрі каву, щоб приємно пахло з рота перед важливим засіданням?» Вона похитала головою й тихо заплакала, а я, звичайно, вдав, що не розумію, у чому річ. Мовляв, це ж звичайне запитання, я цікавлюся своїм літературним героєм і

не хотів сказати нічого поганого про Генрі. Таж найпорядніші люди жують кавові зерна... У такому дусі я вів далі. Поплакавши трохи, Сара заснула. Любила поспати, і навіть цю рису я сприймав як додаткову образу.

Швидко випивши ром, Генрі блукав невеселим оком по рожевих і помаранчевих стрічках.

— Чи гарно ви відсвяткували Різдво? — спитав я.

— Гарно. Дуже мило.

— Вдома?

Генрі подивився на мене так, ніби здивувався з того, як я наголосив це слово.

— Вдома? — перепитав він. — Так, звичайно.

— Чи добре почувається Сара?

— Так.

— Ще вип'єш рому?

— Тепер моя черга замовити.

Поки він замовляв, я пішов до вбиральні. На стінах були набазграні написи: «Щоб дідько вхопив тебе, хазяїна, і твою цицькату жінку!» «Усім звідникам і повіям — щасливої гонореї та веселого сифілісу!»

Я скоренько повернувся до підбадьорливого серпантину й подзенькування склянок. Іноді я надто вже чітко бачу своє відображення в інших

людях, а тому непокоюсь і дуже хочу вірити у святих, у їхні похвальні чесноти.

Я повторив написане Майлзові. Хотів його шокувати й здивувався, почувши спокійну відповідь.

— Ці ревності — жахлива річ.

— Маєш на увазі напис про цицькату жінку?

— Обидва написи. Коли ти нещасливий, то заздриш на чуже щастя.

Я ніяк не сподівався, що Генрі може такого навчитися в міністерстві. Ось і знову в цій фразі з мого пера стікає гіркота. Яка ж занудна й мертвожна ця гіркота! Якби я міг, писав би з любов'ю. А якби міг так писати, то був би іншим і не втратив би кохання. Але раптом над блискучими плитками столика щось зачепило мене — не любов, а тільки співчуття до товариша в нещасті.

— Почуваєшся нещасливим? — спитав я Генрі.

— Бендріксе, я дуже тривожуся.

— Скажи, у чому річ.

Мабуть, це ром розв'язав йому язика. А може, Генрі тямив, що я про нього чимало знаю? Сара була йому віддана, але в таких стосунках, як наші, мимоволі щось та й довідаєшся... Я знав, що зліва від пупа в нього родимка, бо якось про неї Сарі нагадала моя родима пляма. Знав, що Генрі короткозорий, але при чужих людях не носить

окулярів (а я таки був чужий, якщо ніколи не бачив його в окулярах). Знав, що він звик чаювати о десятій. Знав навіть, як він спить. Може, він усвідомлював це і вважав, що зайвий факт нічого не змінить у наших взаєминах?

— Мене тривожить Сара, — сказав він.

Двері відчинились, і проти світла стало видно, як періщить дощ. Якийсь веселий коротун заскочив до бару й вигукнув: «Пийте здорові!», але ніхто йому не відповів.

— Вона хворіє? — спитав я. — Здається, ти сказав...

— Ні, не хворіє. Напевно, ні.

Генрі понуро розглянувся. Еге ж, це не його середовище. Я зауважив, що в нього набігли кров'ю білки. Видно, дуже зрідка він надівав окуляри — адже чужих людей завжди чимало. А може, очі почервоніли від плачу.

— Бендріксе, тут я не можу побалакати з тобою, — сказав він так, ніби здавна був рад побалакати будь-де. — Ходімо до мене.

— А чи не повернулася вже Сара?

— Гадаю, ні.

Я розраховувався за спиртне й тим знову прикро вразив Генрі, який не любив діставати щось на дурничку. У таксі він завжди тримав наготові гроші в жмені, тоді як попутники шпорталися в кишнях.

Вулиці й досі заливав дощ, але до Майлзової домівки було недалеко. Відімкнувши двері під вікном у стилі часів королеви Анни, він гукнув: «Саро! Саро!» Я чекав відповіді й боявся її, але ніхто не обізвався.

— Вона ще не вдома, — сказав Генрі. — Зайдімо до кабінету.

Мені досі не доводилося бувати тут, у його робочій кімнаті. Як приятель Сарі, я бачився з Генрі тільки в її безладно обставленій вітальні, де все було не гармонійне, не систематичне й не плановане, усе належало теперішньому часу, бо ніщо не могло залишатись як пам'ятка по колишньому смаку чи почутті. Усе було в живому вжитку, натомість тут, у кабінеті, усе мені видавалося майже недоторканим. Навряд чи хтось гортав багатотомник Едварда Гіббона, а зібрання творів Вальтера Скотта, либонь, стояло тут тільки через те, що колись належало Майлзовому батькові, як і маленька бронзова копія «Дискобола». Ось у цій невживаній кімнаті Генрі почувався найщасливішим лише тому, що це була його власність. І я подумав — заздро й гірко: якщо хтось незаперечно володіє якоюсь річчю, то не відчуває потреби користуватися нею.

— Віскі? — спитав господар оселі. Згадавши його очі, я задумався над тим, чи не випиває він

більше, ніж було колись. Ще б пак, адже он як щедро налив подвійні порції.

— Що тебе непокоїть, Генрі?

Я давно облишив писати роман про високопоставленого чиновника й уже не потребував прототипа.

— Сара, — відповів він.

Чи злякався б я, якби він це сказав саме таким тоном два роки тому? Ні, зрадив би, бо страшенно втомився від обману. Я був би радий відкритій боротьбі хоча б тому, що міг би сподіватися хоч на невеликий, але таки шанс перемогти, хай тільки Генрі припустить якусь тактичну помилку. Ніколи в житті я не прагнув перемоги так палко, як тоді. Це прагнення було ще сильніше, ніж мрія написати добру книжку.

Глянувши на мене почервонілими очима, Генрі додав:

— Я боюся, Бендріксе.

Я вже не міг зверхньо ставитися до цього чоловіка. Він теж став випускником школи страждання, і я вперше подумав про нього як про рівню. Пригадую, на столі Генрі стояла в рамці з хрещатими ріжками стара брунатна фотографія його батька. Мені впало в око, що той дуже схожий на сина того самого віку — сорока з гаком років — і водночас дуже не схожий. Відмінність полягала не у вусах — відчувалося, що батько

по-вікторіанському самовпевнений, завжди і всюди почувається як вдома, знає всі входи й виходи в цьому світі. І раптом я знову пройнявся теплим чуттям побратимства. Генрі припав мені до душі ближче, ніж його батько — чиновник міністерства фінансів. Удвох ми були товариші у відчуженні.

— Чого ж ти боїшся, Генрі?

Наче від поштовху в плечі, він із розмаху сів у крісло й гидливо проказав:

— Бендріксе, я завжди гадав, що найгірша річ... найпаскудніша, на яку тільки зважиться людина...

Колись я, напевно, сидів би як на голках, а нині... Який чудний і безмежно нудний оцей погідний спокій невинності!

— Ти ж знаєш, що мені можна довіритися, — запевнив я, припустивши, що в Сари міг залишитися лист від мене, один із кількох. Це професійний ризик літератора. Жінки схильні перебільшувати значимість своїх коханців і навіть не можуть уявити розчарування, якого зазнають у день, коли надто вже відвертий лист опиниться в рубриці «Цікаве» каталогу автографів ціною п'ять шилінгів.

— Ось подивися, — сказав Генрі, простягнувши листа, написаного не моїм почерком. — Прочитай, ну ж бо.

Якийсь приятель написав йому: «Чоловікові, якому Ти хочеш допомогти, я б порадив звернутися до Савіджа, на адресу Віго-стрит, 159. Я пересвідчився, що він кваліфікований і тактовний, а його підлеглі не такі обридливі, як інші».

— Не розумію, Генрі.

— Я написав цьому приятелеві, що один знайомий розпитував мене про приватні детективні агенції. Це жахливо, Бендріксе. Напевно, він розкусив, у чому річ.

— Ти справді маєш намір...

— Я ще не брався до цієї справи, але ось на столі лежить лист і нагадує про себе... Дурня, правда? Довіряю Сарі й знаю, що вона його не прочитає, хоч заходить сюди десять разів щодня. Я навіть не сховав цього листа в шухляду. Однак не можу вірити... Зараз вона на прогулянці. На «прогулянці», Бендріксе.

Дощ промочив його пальто наскрізь, тож Генрі тепер сушив руб рукава піджака проти полум'я в газовому каміні.

— Співчуваю тобі.

— Ти завжди був їй щирим приятелем, Бендріксе. Кажуть, чоловік останній з ліку дізнається, чим дихає його жінка... Побачивши тебе сьогодні в Коммоні, я ось що подумав: якщо ти вислухаєш цю історію й висмієш мене, то я зможу спалити листа.

Він сидів, виставивши мокрий рукав і відвівши від мене очі. Мені було геть не до сміху, але я б засміявся, якби зумів.

— Це не така справа, — розсудив я, — з якої можна було б посміятися, хай навіть вона видається чудною...

— Вона справді чудна. А ти таки вважаєш мене дурнем, хіба ні? — нетерпляче спитав Генрі.

Тільки що я був би рад змусити себе до сміху, а тепер, коли досить лише збрехати, повернулися колишні ревнощі. Невже подружжя стає аж таким цільним одним тілом, що, ненавидячи жінку, мусиш заодно ненавидіти й чоловіка? Останнє запитання в нашій розмові навело на гадку те, як легко було обманювати Генрі. Аж так легко, що він видавався мені підсобником у жінчиних зрадах. Таким самим підсобником — ось тільки в крадіжці — стає той, хто залишає гроші на столі в готельному номері. Я ненавидів Майлза за те саме, що колись допомагало мені сходитися з його жінкою.

Рукав піджака парував. Досі не глянувши на мене, Генрі повторив:

— Звичайно ж. Я цілком певен, що ти маєш мене за дурника.

Тут замість мене виступив чортяка.

— Ні, Генрі, це не так.

— Тобто ти справді гадаєш, що таке... можливе?

— Природна річ. Сара — це тільки жінка.

— А я завжди вважав, що ти її щирий приятель, — обурився він, ніби це я написав листа.

— Це вже тобі судити. Ти ж знаєш її набагато краще, ніж я.

— Так. У певному розумінні, — понуро відказав Генрі. Я здогадувався, що він думає якраз про те розуміння, у якому я знав її найкраще.

— Ти спитав, Генрі, чи не вважаю я тебе дурнем. Я відповів, маючи на увазі, що твоя думка як така зовсім не дурна. А проти Сари я нічого не сказав.

— Я це розумію, Бендріксе. Пробач. Останнім часом мені не спиться. Ото прокидаюся вночі й міркую, що робити з тим клятим листом.

— Спали його.

— Якби ж то я міг...

Генрі й далі тримав у руках цю цидулку, і я вже подумав був, що він таки спалить її.

— Або піди до містера Савіджа, — сказав я.

— Я ж не зможу вдавати перед ним, що ми з Сарою не подружжя. Уяви, Бендріксе, як воно — сидіти в кріслі, де сиділи інші ревнівні чоловіки, і розповідати те саме, що й вони... А чи є там така приймальня, щоб ми бачили один одного, поки триває залагодження справи?

«Дивно, — подумав я, — хтось міг би й повірити, що Генрі наділений багатою уваюю».

Чуття переваги тануло, й у мені знову прокинулося бажання докучати Генрі.

— А чому б не піти мені? — спитав я.

— Тобі?

Якусь мить я роздумував, чи не задалеко зайшов і чи не запідозрить лихого навіть легковірний Генрі.

— Так, — підтвердив я, бавлячись із небезпекою. Зрештою, що за біда, коли він навіть і дізнається про щось у минулому? Це тільки на користь вийде, принаймні навчить його краще пильнувати жінку. — Я міг би прикинутися ревним коханцем, — повів я далі. — Він більш вартий шани й не такий смішний, як ревний чоловік. Література підтримує таких кавалерів-героїв. Зражені коханці — це не комічні, а трагічні постаті. Згадай-но Троїла. Моєму самолюбству не зашкодить розмова з містером Савіджем.

Рукав висох, але Генрі й далі тримав його біля вогню. Тканина затлілася.

— Ти справді зробив би це для мене? — спитав він. Його очі зайшли сльозами. Видно, Генрі не сподівався такого шляхетного вияву дружби й вважав, що не заслуговує на нього.

— Авжеж. У тебе рукав горить.

Він глянув на рукав, як на чужу річ.

— Щось неймовірне, — сказав він. — Сам не знаю, що це я надумав. Спершу розповідаю тобі, а тоді питаю... про це. Не годиться шпигувати за жінкою з допомогою приятеля. Тим більше коли він має прикинутися її коханцем.

— Так, — відповів я. — Не годиться також зраджувати жінку чи чоловіка, красти й дезертирувати з поля бою, але ж люди весь час це роблять. Це складник сучасного життя. Я сам не раз таке робив.

— Добрий з тебе чоловік, — мовив Генрі. — Усе, чого я потребував, — це побалакати з кимсь розсудливим, щоб прояснилося в голові.

Він таки встромив листа в полум'я, а коли останній чорний клаптик впав у попільницю, я сказав:

— Детектив зветься Савідж, його адреса — Віго-стріт, 159 чи 169.

— Забудь усе, що я тобі розповів, — відказав Генрі. — Це безглуздя. Цими днями мені дуже болить голова. Піду до лікаря.

— Двері грюкнули, — зауважив я. — Сара прийшла.

— Це, напевно, служниця, — заперечив Генрі. — Вона була в кіно.

— Ні, це хода Сари.

Майлз підійшов до дверей, відчинив їх, і на його обличчі автоматично з'явився безглуздий

вираз ніжності й сердечності. Мене завжди дратувала ця механічна реакція на Сару, бо ж нічого не означала. Навіть закоханий не зможе завжди щиро тішитися приходом жінки, а я вірив на слово Сарі, що вони з чоловіком ніколи не кохали одне одного. У мене, як гадаю, було набагато природніше й щиріше привітання, приправлене недовірою та ненавистю. Принаймні я сприймав Сару як повноправну особу, а не як частину домашньої обстави, не як порцелянову статуетку, що з нею треба обережно поводитися.

— Са-ро! Са-ро! — нестерпно фальшивим голосом гукнув він, розбиваючи слова на склади.

Які слова мені вибрати, щоб хтось чужий так виразно уявив цю жінку, щоб аж побачив, як вона зупинилась у передпокої, біля сходів, і обернулася до нас? Я ж навіть своїх літературних героїв міг описати тільки їхніми вчинками. Мені завжди здавалося, що читачеві треба дати волю уявляти персонажів, як собі захоче. Не варто йому постачати готові ілюстрації. І ось мене підвела моя-таки письменницька техніка. Я ж не хочу, щоб на місце Сарі підставляли іншу жінку. Треба, щоб читачі бачили її широкий лоб, енергійно окреслені уста на виразному обличчі, а тимчасом усе, що я спромігся зобразити, — це неозначена постать у мокрому макінтоші, яка повертає голову й озивається: «Я чую тебе, Генрі», — а тоді: «Ти?»

Вона завжди називала мене «ти». «Це ти?» — по телефону. «Ти можеш?», «Ти хочеш?», «Ти зробиш?» — а я, дурень, не раз по кілька хвилин ходив під враженням, що на світі є тільки одне «ти» — моя особа.

— Приємно тебе побачити, — сказав я. У мене якраз був один із нападів ненависті. — Ходила прогулятися?

— Так.

— Сьогодні ж паскудна погода, — осудливо кинув я, а Генрі додав, нібито турботливо:

— Ти промокла до нитки, Сара. Колись таки помреш від застуди.

У розмові банальна фраза з її народною мудрістю може часом забриніти ноткою фатуму. Та якби ми й знали, що Генрі сказав правду, то навряд чи хтось із нас щиро занепокоївся б тим, що Сара пробилася крізь наше роздратування, підозрілість і ненависть.

Розділ 2

Не знаю, скільки днів минуло. Повернувся давній неспокій, а в такому запамороченні рахувати дні не легше, ніж сліпому пильнувати за змінами освітлення. Чи то на сьомий день, чи то на двадцять перший я вирішив, що мені робити. Тепер, по трьох роках, туманно пригадую, як я сторожував на краю

Коммону, видивлявся на оселю Майлзів здалеку — з берега ставка чи з-під портика церкви XVIII століття, сподіваючись, що двері відчиняться й зійде Сара добре помитими сходами, не пошкодженими бомбардуванням. Даремно сподівався. Погода змінилася — удень не дощило, уночі приморожувало, а двері дому, як та стрілка зіпсованого барометра, ані ворухнулись. Ніхто з них не виходив. Ні разу мені не стрівся Генрі. Мабуть, соромився того, що розповів мені, він-бо дуже зважає на традиції та умовності. Пишу останні слова, іронічно усміхаючись, хоч сам, щойно загляну вглиб себе, знаходжу тільки пошану й довіру до таких людей, чимось подібних до мирних сіл, які побачиш із вікна автомашини на шосе. Стільки спокою й відпочинку обіцяють ці стріхи й кам'яні стіни...

Пам'ятаю, у ті понурі дні чи тижні мені часто снилася Сара. Інколи я прокидався з болем, інколи з радістю. Коли думати про жінку весь день, не варто снити про неї вночі. Я пробував писати, але книжка не вдавалася; щодня виконував свою норму — п'ятсот слів, та персонажі ніяк не оживали. Ось такою великою мірою на роботу літератора впливає поверховість прожитих днів. Можеш заповнити весь час купівлею в крамницях, клопотом із податковою декларацією, принагідними балачками, а потік підсвідомості тече собі без змін, замість тебе

вирішуючи твої проблеми й складаючи плани. Сидиш за столом, спустошений та пригнічений, — і враз бозна-звідки приходять слова, бозна-як виходять із глухого кута повороти сюжету. Допоміжну роботу виконано, коли ти спав, щось купував, з кимсь балакав. Однак підозрілість, ненависть і прагнення руйнувати залягають глибше, ніж думки про книжку, і підсвідомість впливає передусім на ці чуття. Ось так одного ранку я прокинувся, твердо знаючи, наче постановив це звечора, що нині піду до містера Савіджа.

Чудний це набір — кілька професій, які вимагають довіри людей. Той довіряється адвокатові, той — лікареві, а той, якщо він католик, — священикові. Сьогодні я додав до цього переліку ще й приватного детектива. Хибним виявилось уявлення Генрі про самого себе під пильним оком інших клієнтів. Тут було дві приймальні, і мене провели в одну з них. Навряд чи можна було сподіватися, що в цій конторі на Віго-стріт душок плісняви в передпокої, характерний для адвокатського бюро, поєднується зі світським духом журналів, характерних для приймальні зубного лікаря. На столі лежали «Гарперз базар», «Лайф» і французькі журнали мод, а чоловік, що привів мене сюди, був трохи понад міру гречний та елегантний. Підсунувши для мене стільця до каміна, він дуже обережно зачинив двері,

і я почувся пацієнтом. Таким я й був — серйозно хворим, що потребував хваленої шокової терапії, аби вилікуватися від ревнощів.

Першою рисою образу містера Савіджа, що привернула мою увагу, була краватка — мабуть, відзнака якогось товариства однокашників. Другою — гладенько поголена й притрушена пудрою шкіра. Третьою рисою став лоб, що випинався з решток білявого волосся і яснів розумінням, співчуттям та готовністю прислужитися. Здоровкаючись, детектив якимось дивно крутнув мені пальці. Мабуть, він масон. Якби я теж так крутнув, то, гадаю, міг би заробити знижку.

— Містере Бендрікс? — обізвався він. — Сядьте. Гадаю, у цьому кріслі вам буде найкомфортніше.

Поплескавши подушку крісла, він, повен турботи, стояв біля мене, поки я всідався. А тоді сів на стільці поряд крісла, наче мав пощупати мені пульс.

— Розкажіть мені все своїми словами, — сказав він.

Годі й уявити, чиїми ще словами я міг би послужитися. Я збентежився й засмутився, таж не по співчуття прийшов сюди, а по дієву допомогу, якщо кишенья дозволить заплатити за неї.

— Скільки ви берете за стеження? — спитав я.

Містер Савідж делікатно погладив свою смугасту краватку.

— Не хвилюйтеся, містере Бендрікс, — відповів він. — За таку вступну співбесіду я беру три гінеї, але якщо ви не захочете провадити справу далі, то нічого не візьму, жодного пенні. Знаєте, найкраща реклама — це вдоволений клієнт.

Цю заяложену фразу він увіткнув у розмову, як термометр. Напевно, у подібних ситуаціях ми всі поводимося подібно і вживаємо одні й ті самі слова.

— Ця справа дуже проста, — сказав я. І роздратувався, відчувши, що він уже все знає, хоча я ще нічого не повідомив. Ніщо з почутого від мене зовсім не здивує цього детектива. Усе викрите не відрізнятиметься від того, що він викрив десятки разів уже цього року. Навіть лікаря часом може спантеличити пацієнт, але містер Савідж спеціалізується тільки на одній хворобі й знає кожний її симптом.

— Можете не квапитися, містере Бендрікс, — з нудотною м'якістю відповів детектив.

Я зняковів, як і всі його клієнти.

— Справді, нема про що говорити далі, — буркнув я.

— Розмова — це вже моя справа, — сказав він. — Передайте мені загальний настрій, атмосферу. Припускаю, йдеться про місіс Бендрікс?

— Не зовсім.

— Ага. То в неї інше прізвище?

— Ви неправильно зрозуміли. Це дружина одного мого приятеля.

— І він вас послав сюди?

— Ні.

— Може, у вас із цією дамою... близькі стосунки?

— Ні. Від 1944 року я бачив її тільки один раз.

— Вибачте, я не зовсім зрозумів. Ви сказали, що справа полягає в стеженні.

До цієї миті я не усвідомлював, як дратує мене цей нишпорка.

— Невже не можна так довго любити чи ненавидіти?! — зірвався я. — Не впадайте в оману. Я один із ваших ревливих клієнтів. Нічим від них не відрізняюся, хіба що відстрочкою.

Містер Савідж поклав руку мені на рукав, наче вередливій дитині.

— Ревнувати не соромно, містере Бендрікс. Я шаную ревності як ознаку справжнього кохання. А щодо дами, про яку ми говоримо... Ви маєте підстави припустити, що вона... з кимсь зійшлася?

— Це її чоловік так припускає. Вважає, що вона з кимсь зустрічається. Вона обманує, пояснюючи, де була й що робила. Вона має... таємниці.

— Ага, таємниці.

— Цілком можливо, що все це дурниці.

— Містере Бендрікс, мій багаторічний досвід каже, що це далеко не дурниці.

Містер Савідж, очевидно вважаючи, що переконав мене провадити лікування далі, повернувся до стола й узявся писати. Прізвище. Ім'я. Адреса. Заняття чоловіка. Звівши олівця над блокнотом, він запитав:

— Чи знає містер Майлз про нашу розмову?

— Ні.

— Чи може наш співробітник показуватися на очі містерові Майлзу?

— Звичайно ні.

— Це ускладнює справу.

— Може, я згодом покажу йому ваші звіти. Не знаю.

— Ознайомте мене, будь ласка, з подробицями цього дому. Чи є там служниця?

— Так.

— Якого віку?

— Мабуть, років тридцять вісім.

— Чи є в неї кавалери?

— Не знаю. Імені її бабусі теж не знаю.

Містер Савідж поблажливо усміхнувся. Я вже подумав був, що він підійде до мене й знову поплеще по рукаві.

— Бачу, містере Бендрікс, що ви не маєте досвіду у справах слідства. Служниця дуже важлива. Вона могла б чимало розповісти про

звички своєї господині... якби захотіла. Ви б здивувалися, дізнавшись, як багато всіляких дрібниць потрібно для найпростішої справи.

Цього ранку він довів своє твердження, покривши цілі сторінки дрібним неохайним письмом. Раптом він поставив запитання не по суті справи:

— Ви не будете проти, якщо в разі потреби мій підлеглий зайде до вас?

Я відповів, що не проти, але тут же почувся так, ніби добровільно впускаю щось заразливе у свою кімнату, і додав:

— Я б волів обійтися без цього...

— Звісно. Звісно ж. Розумію.

Гадаю, він справді все зрозумів. Я міг би сказати, що вже сама присутність цього підлеглого осідатиме пилом на меблях і сажею на книжках, і містер Савідж не здивувався б і не образився. Я дуже люблю писати на чистому лінійованому папері. Досить однієї плямки жиру чи ляпки чаю на аркуші — і він уже не годиться для роботи. Раптом мені стукнула в голову химерна думка: якщо прийде той бридкий непроханий гість, то доведеться замкнути весь папір у шухляді.

— Добре було б, якби він мене хоч попереджував, — сказав я.

— Так, звичайно, але це не завжди можливо. Яка у вас адреса, пане Бендрікс? Телефонний номер?

— У нас із господинею спарені телефони.

— Усі мої люди працюють дуже обережно. Хочете, щоб вам звітувалися щотижня, чи досить буде одного підсумкового звіту — насамкінець?

— Щотижня. Це може тягтися без кінця. Можливо, і не буде чого підсумовувати.

— А чи часто під час ваших візитів до лікаря виявлялося, що з вашим здоров'ям усе гаразд? Знаєте, якщо хтось відчуває потребу в нашій допомозі, то це зазвичай означає, що є матеріал для звіту.

Гадаю, що мені таки поталанило мати справу з містером Савіджем. Його рекомендували як менш обридливого, ніж інші детективи, проте я зразу зауважив його бридку самовпевненість. Зрештою, якщо добре подумати, то це взагалі не зовсім порядна робота — висліджувати невинних людей. Таж закохані завжди невинні, хіба ні? Вони не коять злочинів і цілком певні, що не роблять нічого злого. На їхніх устах завжди наготові давня банальна фраза «аби тільки нікому не нашкодити, хіба що собі», а кохання, звісно ж, виправдовує все. Так їм здається, так здавалося й мені в ті часи, коли я кохав.